

PROFESSOR-O'QITUVCHILARNI KASBIY KAMOLOTI TA'LIM SIFATI*Bozorov Abdusodiq Abdurayimovich**Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy univeriteti "Psixologiya" kafedrası
mustaqil izlanuvchisi.*

Ushbu maqolada professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining kasb, psixologik xususiyatlari yoritilgan. Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining yo'nalishlari, sub'yektiv xususiyatlari o'z-o'zini anglashi, shaxslararo munosabatlarda to'g'ri yo'llamalar ko'rsata olishi va mazmunli hayot yo'nalishlari ko'rsatkichlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: professor-o'qituvchilar, kasbiy kamolat, o'z-o'zini anglashi, unvon, o'qituvchi strategiyasi

Mamlakatimizda ta'lim sohasida pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish, yoshlarga har tomonlama yordam ko'rsatish va oliy ta'limning barcha professor-o'qituvchilarni faoliyatini muvofiqlashtirish va soha mutaxassislarining kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Oliy ta'limning professor-o'qituvchilarni faoliyati mashaqatli va mas'uliyatlidir va undagi quyilgan vazifalar o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishiga jamiyat va jamoatchilik tomonidan e'tibor qaratilishining naqadar muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz", – deb ta'kidlaganidek, jamiyatimiz hayotining barcha jabhalari yangilanib borayotgan hozirgi davrda mutaxassisning zamonaviy kasbiy kamolotini shakllantirishning psixologik asoslarini chuqur ilmiy o'rganish zarurati tobora oydinlashib bormoqda.

Hozirgi sharoitda jamiyatning oliy ta'limning professor-o'qituvchilar oldiga qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri hal qilish vazifasi yuqori solahiyatga ega bo'lgan professor-o'qituvchilarga bog'liqdir. Professor-o'qituvchilarimiz qator vazifalarni shu kungacha bajarib kelmoqda. Ular joyi kelganda tashkilotchi, o'zining yuklamasidan tashqari hollarda dars yuklamalarni bajaruvchi hamda talabalarga kasbiy bilimlarini berib boradi. Talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni to'g'ri yo'lga sola olishi, pedagogik jamoa a'zosi sifatida institut hayoti faoliyatini uyushtirishda bevosita ishtirok etadi, talabalarning ota-oanlari bilan ishlash olib boradi va jamoatchilik oldida ma'ruzalar o'qib, suhbatlar olib boradi, bilimlar tag'ribotchisi hamdir. Vazifalarning shu qadar ko'pligi oliy ta'limning professor-o'qituvchilar oldiga quyadigan talablari tushunarlidir. Ma'lumki, pedagogik faoliyat – kishi mehnatining eng murakkab sohalaridan biridir.

Oliy ta'limning professor-o'qituvchilari boshqa ta'limda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilardan farqlanib turadi. Oliy ta'limning professor-o'qituvchilar eng muhim hislatlari kasbiy bilimlarini oshirib borishi, o'z kasbini hurmat qilishi, kasbiga bo'lgan mexrini namoyon eta olishi, ijtimoiy javobgarlikni yuksak darajada his etishidir.

Demak, jamiyatimizga yuqori darajadagi kadrlarni yetishtirishda oliy ta'lim professor-o'qituvchilarni hissasi juda katta. Ular, talaba yoshlarga har tomonlama o'rnak bo'la olishi lozim. Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridandir. Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamoloti deganda nimalarni nazarda tutamiz? Professor-o'qituvchilar o'zlari kim?- degan savollarga javob topishga harakat qilamiz.

Professor-o'qituvchilar bu oliy ta'limda talabalarga kasbiy bilimlar beruvchi hamda ilmiy salohiyatga ega bo'lgan mutaxassislar. Professor (lot. professor - «ustoz») - tadqiqotchi yoki o'qituvchining lavozimi yoki ilmiy unvoni bo'lib, u 16-asrdan boshlab rasmiy maqomi birinchi marta Oksford universitetida e'lon qilingan.

Professorning standart «portreti» yuqori darajadagi malakaga ega bo'lgan universitet o'qituvchisi va shu bilan birga fan yoki san'atning ma'lum bir sohasidagi mutaxassis

bo'lgan olimdir. Ammo ba'zi mamlakatlarda «professor» so'zi o'zining keng lotin ma'nosini saqlab qoldi va har qanday ta'lim muassasasidagi barcha o'qituvchilarga nisbatan qo'llaniladi [2].

Rossiyada va ko'pgina Evropa mamlakatlarida «professor» atamasi faqat universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlarining yuqori darajali o'qituvchilariga nisbatan qo'llaniladi. AQSH va Kanadada «assistant professor» atamasi ham kengroq talqin qilinadi: u boshqa narsalar qatorida rus dosentlari bilan taqqoslanadigan quyi darajadagi universitet o'qituvchilariga ham tegishli bo'lishi mumkin; ba'zan bu yondashuv umuman ingliz tilidagi yozishmalarda qabul qilinadi. Maktab o'qituvchilarini professor deb atash odat tusiga kirgan davlatlar mavjud, masalan, Italiya va Ispaniya maktab o'qituvchilarini ham professor deb atashadi[2]. Boshqa davlatlarda esa professor bo'lish uchun, qoida tariqasida, yuqori ilmiy darajaga ega bo'lishingiz kerak. Bunday shaxsning kasbiy vazifalariga pedagogik ish (ma'ruza o'qish, kurslar yaratish, aspirantlarga rahbarlik qilish), ilmiy faoliyat (tadqiqot o'tkazish, yangi natijalarni nashr etish) va ta'lim muassasasini boshqarishda qatnashish kiradi. Ushbu komponentlarning nisbiy «og'irligi» muayyan muassasaga bog'liq. Ilmiy-tadqiqot instituti professorining pedagogik faoliyati ushbu ilmiy-tadqiqot institutida stajyorlar va doktorantlarga faol rahbarlik qilish yoki biron bir universitetda sirtqi dars berishdan iborat bo'lishi mumkin. Rasmiy ravishda «professor» ham lavozim, ham ilmiy unvonning nomidir.

Professor ilmiy unvoni oliy pedagogik mahoratga ega, ilmiy yutuqlarga ega bo'lgan va davlat akkreditatsiyasidan o'tgan oliy ta'lim muassasalarida yoki oliy ta'lim muassasalarining ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi ilmiy muassasalarda pedagogik ish olib borayotgan ilmiy va pedagogik xodimlarga beriladi. Bu unvonga da'vogarlariga qo'yiladigan o'ziga xos talablar ish staji, nashrlar soni, chop etilgan darsliklar va o'quv-uslubiy qo'llanmalar sonidan iborat. Hozirda professor-o'qituvchilar unvonlari ma'lum mutaxassisliklar bo'yicha berilgan. «Professor» so'zi bir vaqtning o'zida «falon mutaxassislik bo'yicha professor» unvonining to'liq nomining umume'tirof etilgan qisqartirilishi bo'lib, egasining faoliyat sohasini ko'rsatadi. Buyuk Britaniya va Millatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida «professor» (ingliz professori) unvonidan foydalanish, qoida tariqasida, kafedra mudiri uchun mo'ljallangan[7]. Buyuk Britaniyada «professor» deb ataladigan boshqa lavozimlar yoki faxriy unvonlar mavjud. Masalan, (Regius Professor) qirollik professori va London Universitet kollejining ong va mantiq falsafasi bo'yicha (Grote Professor) professori, Oksford universitetining (Wykeham Professor) logika professori, London iqtisodiyot maktabi professori, London iqtisodiyot va siyosat fanlari maktabi, faxriy professor, nafaqaga chiqqan. Tadqiqotchilar uchun «professor yoki professorlar jamoasi a'zosi» lavozimi (unvoni) ham mavjud.

Amerika Qo'shma Shtatlarda «professor» deganda universitet yoki kollejda dars beradigan har bir kishi tushuniladi, ta'lim jarayoniga jalb qilingan aspirantlar bundan mustasno. Ularda «professor» unvoni lavozimlari ta'lim muassasalari tomonidan tayinlanadi, usha lavozimlar doimiy va vaqtinchalik bo'ladi. Doimiy lavozimlar, o'qituvchilikdan tashqari, tadqiqot mas'uliyatini, shuningdek, universitet yoki kollejni boshqarishda ishtirok etishni o'z ichiga oladi. «Assistant-professor» (assistant professor) bu kichik professor

Dosent (associate professor) - kichik professor sifatida taxminan 5-6 yillik muvaffaqiyatli ishlagandan so'ng beriladigan lavozim. Bu lavozimi odatda ishdan bo'shatish huquqsiz umrbod shartnoma bilan beriladi.

Professor (full professor-inglizcha to'liq professor) keyingi, uchinchi qadamdir. Bu lavozim ham oldingi lavozimda 5-6 yil muvaffaqiyatli ishlagandan keyin beriladi. Professor lavozimiga to'liq ega bo'lish uchun dosent (stajdan tashqari) yuqoridagi uchta mezon bo'yicha ham yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lishi kerak.

Germaniya universitetlarida unvon va ish haqi jihatidan farq qiluvchi bir nechta professorlar mavjud. Ikkita asosiysi bor - ular doimiy, ammo ular tayinlanganda ba'zida xavfsizlik sinov muddati belgilanadi:

Oddiy professor (nemis Professor ordinarius) - oliy professor unvoni, ma'lum bir sohani ifodalovchi kafedra (laboratoriya, kafedra) mudiri lavozimiga ega bo'lgan professor. Bu lavozim nemis tarif toifasiga C4 (yoki yangi tarifda W3) mos keladi, shuning uchun bunday professorlar «C4-professorlar» deb ataladi;

Vaqtinchalik professor (nem. Außerordentlicher Professor) — stavkasi shtat jadvalida ko'zda tutilgan, lekin oddiy professorga bo'ysunuvchi professor. Tarif C3 (W2) toifasiga to'g'ri keladi. Ko'pincha tadqiqotchilar birinchi navbatda vaqtinchalik professor lavozimiga ega bo'lishadi, keyin esa boshqa universitetda professor bo'lish uchun.

Yaponiyada Rossiya davlatidagi professor lavozimiga o'xshash pozitsiyasidir. Bu universitetlardagi eng yuqori ilmiy va pedagogik lavozim.

Yuqorida ko'rib chiqqanimizdek, professor-o'qituvchilar ilmiy salohiyatga ega, malakali, yuksak maxorat egasidir. Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamoloti deganda mutaxassisning ma'naviy, intellektual va jismoniy qobiliyatlarining eng yuqori rivojlanish davriga to'g'ri keladi. Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining eng muhim yo'nalishlari orasida quyidagilar ajralib turadi: kasbiy soha, oilaviy va insoniy munosabatlar, shaxslararo muloqot, bolalarni tarbiyalash, ma'naviy-ma'rifiy bilimlarini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish. Umumiy tarzda professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining mezonlari quyidagicha bo'lib chiqamiz:

- Yuqori mas'uliyatli bo'lish;
- Insonparvarlikni namoyon ettirish;
- ijtimoiy yo'nalishda faol bo'lish;
- boshqalar bilan uyg'un munosabatlarga kirishish;
- o'zini o'zi anglash, tushunish;
- ma'naviy pokligi;
- boshqalarga ta'sir ko'rsata olish;
- qaramlikka qarshi turish qobiliyati;
- matonatli bo'lish;
- Vatani, tabiatga va oilasiga bo'lgan muhabbati;
- turli bilimlardan xabardor bo'lishi
- kasbiy chuqur bilimlarga ega bo'lishi
- talabalarni bilishi, ularning ichki dunyosini tushuna olishi
- shaxsning yaxlitligi va xakozalar

Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamolotining yo'nalishlar bo'yicha ajratib ko'rib chiqish mumkin. Ammo, kasbiy bilimlarga ega bo'lgan professor-o'qituvchilar faoliyatida kasbiy kamoloti o'zi ustida ishlab, malakalarini oshirib borish bilan belgilanadi. Afsuski, bizni oliy ta'lim professor-o'qituvchilarni har tomonlama yuksalishiga xizmat qiladigan, yoki professor-o'qituvchilar kasbiy kamolotini aniqlovchi psixodiagnostik ishlarni tashkil etish va psixokorreksiya qilish xizmat turlari yetarli emas.

Hozirgi kunda fan-texnologiyalarni jadal rivojlanayotgan bir davrda yuqori malakaga ega bo'lgan professor o'qituvchilar kasbiy jihatdan yuksalishiga xizmat qiluvchi aniq ulchovga ega bo'lgan ilmiy jihatdan asoslangan dalillar va ilmiy izlanishlarni taqoz qiladi.

Ta'lim tizimida katta islohotlar borayotgan bir vaqtda yuqori malakali professor-o'qituvchilar nafaqat o'z kasbiy bilimlariga ega bo'lishi, ularda ma'naviy-ma'rifiy bilimlarni rivojlantirish, insonparvarlik xarakterga ega bo'lgan pedagoglarni yetishtirish lozim. Professor-o'qituvchilar o'zining kasbiy bilimlarini integrasiyalashgan holda olib borishni yo'lga quyishimiz zarur.

Kasbiy yetuklik - bu shaxsning kasbiy rivojlanishining odatda uning yoshidagi odamlar erishadigan darajaga muvofiqligi, kasbiy yetuklikning asosiy belgilari:

kasbiy bilimlarni olishga qiziqish; yangi ma'lumotlarni izlap topishga intilishi, kasbiy qadriyatlariga ega bo'lish va qobiliyatlarning faoliyatiga muvofiqligi.

Talaba yoshlarni yuksak his-tuyg'ularga ega, barkamol shaxs sifatida tarbiyalash yo'lida, o'tmishdan bizga nasib etgan ulug' mutafakkirlarimizning ilg'or fikrlarini o'rganish — muhim ahamiyatga egadir. Chunki ularning ilm-ma'rifat va ta'lim-tarbiya sohasidagi benazir fikrlari, barkamollik sari yo'naltiruv-chi g'oyalari bugungi umumbashar taraqqiyot uchun, yoshlarning hamma narsaga qiziquvchan, izlanuvchan idroklari uchun sayqaldek bebaho xazinadir. Bizning buyuk mutafakkirlarimiz Abu ali Ibn-Sino, Imom Buxoriy, Imom Moturudiy, Hakim at-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband Muxammad Al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy – qomusiy olim, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy kabi ajdodlarimizni o'zi bizga namuna bo'la oladi.

Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida bu boradi quyidagi fikrlar berilgan: “Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi va ularga ega bo'lish uchun shunday insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladiki, bunday jamoaning har bir a'zosi uning ehtiyoji uchun zarur bo'lgan narsalardan birortasini yetishtirib beradi”. Forobiyning ijtimoiy masalalarga oid bunday fikr-mulohazalari “Aql ma'nolari haqida risola”da, “Baxt-saodatga erishuv haqida”, «Aristotel kategoriyalariga sharhlar» “Ixso al-Ulum” nomli asarlari va turli sharhlarda ham uchraydi. Insonning kamolotga erishuvi yo'lida yordam berish nafaqat jamiyatning, balki davlat miqyosida ham e'tiborga molik ekanligini: “Davlatning vazifasi insonlarni baxt-saodatga olib borishdir, bu esa ilm va yaxshi axloq yordamida qo'lga kiritiladi” fikrlari orqali bildirgan.

Professor-o'qituvchilarni kasbiy kamoloti ilm va yaxshi axloqqa ega bo'lish yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda nihoyatda zarur, shuning uchun ham ta'lim-tarbiyaga mas'uliyatli bo'lishni talab qiladi. Professor-o'qituvchining kasbiy kamolotining mohiyati, tuzilishi, muammolari va shakllanish mexanizmlari ilmiy jihatdan o'rganib borish lozim. Zamonaviy hayotning tez oqimi inson uchun yangi muammolarni keltirib chiqaradi, mos ravishda yashash uchun hal qilinishi kerak bo'lgan yangi muammolar paydo bo'ladi. Bugungi kunda professor-o'qituvchining kasbiy kamoloti jamiyatning barcha ta'lim tizimida bo'lishi zarur. Shu sababli, mutaxassisning malakasini oshirish jarayonida u muqarrar ravishda yuzaga keladigan muammolarni mustaqil ravishda muvaffaqiyatli hal qilishga tayyorgarlik ko'rish uchun oliy ta'limning an'anaviy muammolarini ham, zamonaviy hayot muammolarini ham hal qilishni o'rganishi muhimdir. mutaxassisligidan qat'i nazar, har bir professor-o'qituvchining kasbiy burchidir. Professor-o'qituvchilarining sub'yektiv xususiyatlari o'z-o'zini anglashi, shaxslararo munosabatlarda to'g'ri yo'llamalar ko'rsata olishi va mazmunli hayot yo'nalishlari ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqdir. Ularning o'z-o'zini takomillashtirish istagi inson tabiatiga haddan tashqari ijobiy qarash psixolog shaxsining yetukligini shakllantirish uchun turli xil oqibatlarga olib kelishi mumkin, bu uning axloqiy darajasi bilan ham bog'liqdir. Olib borilayotgan ilmiy tadqiqotimiz maqsadi professor-o'qituvchining kasbiy kamolotining psixologik xususiyatlari uning samarali faoliyatining omili sifatida o'rganishdir.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Shavkat Miromonovich Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent: «Uzbekiston» NMIU, 2017. 592 b.

2. Professor — Bolshoy Ensiklopedicheskiy slovar. 2000.

3. Termin «professor» v razlichnix slovaryax. Data obrashyeniya: 28 oktyabrya 2016. Arxivirovano 30 oktyabrya 2016 goda.
4. Rayzberg B. A. Uchyoniye stepeni i zvaniya: kto yest kto. Data obrashyeniya: 28 oktyabrya 2016. Arxivirovano 3 noyabrya 2016 goda.
5. M. Sokolov. Akademicheskiye karyeri professorov, Polit.ru, 22 dekabrya 2015.
6. K. Guba, T. Zimenkova, M. Safonova, S. Chuykina, M. Sokolov. Kak stanovyatsya professorami: akademicheskiye karyeri, rinki i vlast v pyati stranax. — M.: 2015. — 832 s. — ISBN 978-5-4448-0280-9.
7. Etika professora. Opit kollektivnoy refleksii: kollektivnaya monografiya / pod red. V. I. Bakshtanovskogo; sost. M. V. Bogdanova. — Tyumen: TIU, 2020. — 232 s. — (Seriya «Biblioteka jurnala “Vedomosti prikladnoy etiki»». Vipusk 2). ISBN 978-5-9961-2380-3
8. Geoffrey J. Barton. The UK Academic System: hierarchy, students, grants, fellowships and all that [Copyright © G. J. Barton, 2014] (angl.). — ««...The most senior academic job title is professor. Professors are said to hold a chair in a subject or subject area...» (page 6)». Data obrashyeniya: 22 oktyabrya 2016. Arxivirovano iz originala 30 oktyabrya 2016 goda.
9. Shmeleva, I. A. (2010) Vvedeniye v professiyu. Psixologiya. M.: 270 s.
10. Muzayyamxon Farmonova “Sharq mutafakkirlarining ma’naviy merosida farzand tarbiyasi” (Ilmiy-uslubiy qo’llanma) «TASVIR NASHRIYOT UYI» Toshkent – 2020. 36 b